

تأثیر موافقت‌نامه موقت ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در توسعه تجارت بین این کشورها

مهدی کاظم نژاد، لیلا عزیزی، سیده زهره حسینی امین^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۳۰

چکیده:

گسترش پدیده جهانی شدن اقتصاد سبب شد تا رابطه‌ها و همکاری کشورها در جهت تحصیل سودمندی‌ها در قالب همکاری‌های منطقه‌ای در دستور کار بسیاری از کشورهای در حال توسعه به‌ویژه کشور ایران قرار گیرد. تعامل با چین کشورهایی، ایران را در ایجاد زمینه‌های لازم برای تجارت با تعرفه ترجیحی و همگرایی اقتصادی ترغیب کرده است. در این پژوهش تلاش شده با بررسی تجارت (صادرات و واردات) ایران و پنج کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا با یکدیگر، در مقایسه با دیگر کشورها و با استفاده از یک مدل کاربردی با عنوان مدل اسمارت، پیامدهای ایجاد تجارت و انحراف تجارت ناشی از موافقت‌نامه موقت ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو با استفاده از اطلاعات دوره زمانی ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۹ بررسی و تحلیل شود. نتایج بدست آمده از پژوهش در زمینه این موافقت‌نامه نشان می‌دهد، به‌طور نسبی تجارت بین ایران و پنج کشور اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی یک سال پس از اجرای آن، در مقایسه با میانگین سه سال گذشته بهبود یافته است. نتایج بدست آمده از مدل اسمارت بیانگر افزایش ۴/۴ درصدی واردات بخش کشاورزی از اتحادیه یاد شده ناشی از کاهش تعرفه خواهد بود که بخشی از آن ناشی از ایجاد تجارت و بخش دیگر ناشی از انحراف تجارت است. لذا با عنایت به آموزه‌های خوب این موافقت‌نامه پیشنهاد می‌شود در زمینه آگاهی‌رسانی کافی از ظرفیت‌های این موافقت‌نامه به‌تعممی نهادها و بازرگانان کشور پیش از پیش توجه شده و انگیزه بیشتر و تسهیلات لازم برای آنان فراهم شود.

طبقه‌بندی JEL: F13, F15, F17

واژه‌های کلیدی: موافقت‌نامه تجارت ترجیحی (PTA)، روش‌شناسی اسمارت، ایجاد و انحراف تجارت، تراز تجاری، تخفیف‌های تعرفه‌ای

^۱ به ترتیب دانشیار (نویسنده مسئول) موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، کارشناس ارشد معاونت برنامه‌ریزی و اقتصادی وزارت جهاد کشاورزی و کارشناس ارشد علوم اقتصادی، معاونت توسعه بازرگانی وزارت جهاد کشاورزی

مقدمه

جریان‌های تجاری و آزادسازی آن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موضوع‌های اقتصادی در نیم‌سده اخیر و به‌ویژه از هنگام تشکیل گات در ۱۹۴۷، مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفته است. از همین رو، هر کشور با توجه به هدف‌های توسعه‌ای ملی و بین‌المللی خود سیاست‌های خاصی را برای هدایت فعالیت‌های تجاری در پیش گرفته است. در سال‌های اخیر - به‌ویژه از دهه ۱۹۹۰ به این سو، یکی از بحث‌های اصلی اقتصاددانان، آزادسازی تجاری و جهانی شدن آن بوده است. برای ورود به فرآیند جهانی شدن، ایجاد فضای رقابتی اهمیت بسزایی دارد. (Naseri, 2008) یکی از مهم‌ترین تغییر و دگرگونی نظام تجارت جهانی در همین دوره «افزایش موافقت‌نامه‌های تجارت منطقه‌ای»^۱ (RTA) است.

از راه‌کارهایی که می‌تواند تجارت خارجی را افزایش دهد، انعقاد قراردادهای همکاری دو یا چندجانبه بین کشورهای هم‌جوار است. موافقت‌نامه‌های تجارت منطقه‌ای برحسب همپوشی بین آن‌ها متفاوت و گوناگون هستند. ساده‌ترین شکل آن، موافقت‌نامه‌های تجاری دوجانبه است. به‌طور معمول این نوع از موافقت‌نامه‌ها اغلب بین شریکان طبیعی تجاری که از نظر جغرافیایی دارای مرز مشترک هستند، منعقد می‌شود. این امر باعث می‌شود که کشورها نخستین تجربه منطقه‌ای خود را با یک یا چند کشور هم‌جوار پیدا کنند، در چنین شرایطی، اقتصاد منطقه‌ای از طریق حذف بازدارنده‌های تعرفه‌ای و سایر بازدارنده‌های گمرکی موجود در منطقه و نیز دسترسی واحدهای تولید به بازارهای پررونق و گسترده امکان‌پذیر شده و بازدارنده‌های انتقال سرمایه و فناوری و آموزه‌های کارشناس (تکنولوژی) در محدوده منطقه برداشته می‌شود و در مجموع، افق‌های گسترده‌تری در برابر واحدهای تولیدی و شرکت‌ها گشوده می‌شود. این روند موجب شکل‌گیری اتحادیه‌های منطقه‌ای در جهان شده است؛ از جمله اتحادیه‌های موفق شکل‌گرفته می‌توان به اتحادیه اروپا، اتحادیه کشورهای آمریکای شمالی (نفتا)^۲ و همچنین اتحادیه کشورهای شرق آسیا (آسه آن) اشاره کرد که حجم تجارت درون منطقه‌ای آن‌ها به ترتیب ۶۵، ۴۰ و ۳۵ درصد است. البته ایران نیز در دو پیمان یا اتحادیه اکو (ECO) و سازمان کشورهای اسلامی (OIC)^۳ فعال بوده است. اما ایران نتوانسته در توافق‌نامه‌های بین‌المللی چندان موفق عمل کند. (Center for Economic Research and Studies of Iran Chamber, 2014)

^۱ Regional Trade Agreement (RTA)

^۲ North American (NAFTA)

^۳ Organization of Islamic Conference

تأثیر موافقت نامه موقت... ۶۳

در حال حاضر، ایران به‌عنوان یک کشور در حال توسعه همواره برای ورود به سازمان تجارت جهانی تلاش می‌کند و شاید یکی از تمرین‌های لازم پیش از الحاق به چنین سازمان‌هایی، تقویت و گسترش تجارت در قالب شریکان تجاری اصلی و تیپ‌های اقتصادی منطقه‌ای مانند کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌باشد. در همین راستا توافقی‌ها و موافقت‌نامه‌هایی را برای گسترش رابطه‌های تجاری خود در سازمان‌های اقتصادی و منطقه‌ای با سازمان همکاری‌های اقتصادی (اگو) و گروه هشت کشور مسلمان در حال توسعه (D-8) با رویکرد کاهش بازدارنده‌های تجاری و گسترش مبادله‌های تجاری منعقد کرده است. افزون بر عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای یادشده، ایران، موافقت‌نامه تخفیفات تعرفه‌ای تجارت مرزی با کشورهای ترکیه، ازبکستان، تونس، پاکستان، سوریه، کوبا، بوسنی هرزگوین و افغانستان داشته است که بر مبنای مقررات صادرات و واردات در واحدهای گمرک کشور ملاک عمل قرار می‌گیرند را نیز منعقد کرده است. (The Export and Import Regulations Act, 2020)

این بررسی و ارزیابی تلاش دارد، فرصت‌های اقتصادی موافقت‌نامه بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو، که به‌منظور تشکیل منطقه بزرگ آزاد تجاری و تأکید بر گسترش بیشتر رابطه‌های متقابل بین دو طرف بر پایه حسن تفاهم و اعتماد متقابل، شفافیت و آسانگری تجاری و تأکید بر حمایت آن‌ها از الحاق سریع به سازمان تجارت جهانی و تصدیق مراتب عضویت در آن سازمان منعقد شده را بررسی کند. این موافقت‌نامه در تاریخ ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۷ توسط وزیر صنعت، معدن و تجارت وقت و مقام‌های ذیربط کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا پس از دو سال مذاکره امضاء شد. در تاریخ ۹۸/۳/۱۹ در مجلس شورای اسلامی ایران تصویب شد و در تاریخ ۹۸/۴/۵ به تأیید شورای نگهبان رسید. «قانون موافقت‌نامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو» در تاریخ ۹۸/۴/۱۷ برای اجرا به وزارت صنعت، معدن و تجارت ابلاغ و در ۵ آبان ۱۳۹۸ اجرایی شد. موافقت‌نامه یادشده، در ۵ کشور عضو اتحادیه نیز به تصویب رسیده است. در حال حاضر کل تجارت بخش کشاورزی ایران با کشورهای در حوزه صادرات معادل ۶/۳ میلیارد دلار و در حوزه واردات ۱۰/۸ میلیارد دلار است که این مهم با اتحادیه اقتصادی اوراسیا پیش از انعقاد موافقت‌نامه در حوزه صادرات معادل ۳۱۷ میلیون دلار و در حوزه واردات معادل ۷۸۳ میلیون دلار بوده است (گمرک جمهوری اسلامی ایران). در همین راستا، پرسش اصلی این پژوهش این است که تأثیر موافقت‌نامه در تجارت و انجام تعهدهای کالایی دو طرف، از هنگام اجرایی شدن

آن به چه صورت بوده است؟ لذا، این فرضیه به آزمون گذاشته شده است که توسعه تجارت ایران با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیایی باعث خواهد شد، ضمن کاهش فشار تحریمی غرب، بسترهای لازم برای توسعه اقتصادی و تجارت خارجی ایران و بهره‌مندی از ظرفیت‌های اقتصادی اتحادیه فراهم آید. در این بررسی و ارزیابی با استفاده از یک مدل تعادل جزئی به نام مدل شبیه‌سازی اسمارت^۱، به بررسی اثرها و پیامدهای کاهش تعرفه بر جریان تجاری ایران در تجارت محصول‌های کشاورزی با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در قالب مفهوم‌های ایجاد تجارت و انحراف تجارت پرداخته شده است. در مرحله بعد پیامدهای تعرفه بر گروه‌های کالایی کشاورزی در سطح طبقه‌بندی سامانه نظام هماهنگ^۲ (HS)، مورد تجزیه و تحلیل شده است.

در ادامه به برخی از این بررسی‌ها که متناسب با موضوع این بررسی تشخیص داده شده است، اشاره می‌شود. Jachia and Teljeur (1998) در مطالعه پیامدهای موافقت‌نامه تجارت آزاد بر جریان تجاری دوطرفه بین آفریقای جنوبی و اتحادیه اروپا با استفاده از مدل اسمارت به نقد و بررسی اثرگذاری‌های آزادسازی بر تراز پرداخت‌ها و درآمد دولت پرداخته شده و نتایج نشان داده است که اثرگذاری‌های منطقه آزاد تجاری پیشنهادی بر جریان‌های دوجانبه یک‌دست نبوده و دارای تأثیری گسترده بر واردات آفریقای جنوبی از اتحادیه اروپا و اثرگذاری‌های کمتری بر صادرات آن کشور به بازار اتحادیه اروپا می‌باشد، علت این امر پایین بودن تعرفه اتحادیه اروپا بر کالاهای کشور آفریقای جنوبی نسبت به تعرفه‌ی آفریقای جنوبی بر کالاهای وارداتی از اتحادیه اروپا است. این موافقت‌نامه بر تراز تجاری و درآمد دولت آفریقای جنوبی تأثیر منفی دارد. Khorana et al (2007) اثرگذاری‌های رفاهی و تجاری اتحادیه گمرکی برای اوگاندا با دو کشور تانزانیا و کنیا با استفاده از مدل اسمارت بررسی و ارزیابی کرده‌اند. نتایج آن نشان می‌دهد که افزایش کل تجارت دیده می‌شود ولی برآوردهای نشان می‌دهد اثر رفاهی خالص منفی است. Veeramani and Saini (2010) با استفاده از مدل اسمارت به ارزیابی مقداری انعقاد موافقت‌نامه تجارت آزاد^۳ بین هند و کشورهای آسه آن برای سه محصول فلفل، چای و قهوه در هند پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد واردات این سه محصول زیاد می‌شود و هرچند رفاه مصرف‌کننده نیز زیاد می‌شود ولی درآمد دولت را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سویی موج این واردات می‌تواند بر

¹ SMART (Software on Market Analysis and Restriction on Trade)

² Harmonized System

³ Free Trade Agreement

تأثیر موافقت نامه موقت... ۶۵

معاش کشاورزان هندی روند معکوس داشته باشد. (Saqib and Sadeghi Yarandi, 2006) به بررسی پیامدهای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی دوجانبه ایران و پاکستان با استفاده از مدل شبیه‌سازی اسمارت پرداخته است. بنا بر یافته‌های محقق، علت بالاتر بودن میانگین تعرفه‌های ایران نسبت به میانگین تعرفه‌های پاکستان به‌طور کلی اثرگذاری‌های ایجاد و انحراف تجارت در ایران برای پاکستان بیش از اثرگذاری‌های یادشده در پاکستان برای ایران می‌باشد. Hosseini and Zahedtalaban (2006) با استفاده از مدل اسمارت به تحلیل موافقت‌نامه تجارت و همکاری ایران و اتحادیه اروپا بر کالاهای غیر کشاورزی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد در صورت عملی شدن کاهش نرخ‌های تعرفه‌ای اتحادیه اروپا بر واردات از ایران در قالب این موافقت‌نامه، صادرات ایران معادل ۷۷/۷۱ میلیون دلار افزایش می‌یابد. همچنین در صورت کاهش نرخ تعرفه از سوی ایران واردات ایران معادل ۳۵۲۰/۹۳ میلیون دلار افزایش می‌یابد. (Mehrabi, 2007) با استفاده از مدل تعادل جزئی برای دوره زمانی ۲۰۰۲-۲۰۰۳ به بررسی اثرگذاری‌های کاهش بازدارنده‌های تعرفه‌ای بر جریان‌های تجاری، درآمد تعرفه‌ای و تراز تجاری ایران پس از ایجاد یک موافقت‌نامه ترتیب‌های تجاری ترجیحی بین ایران و کشورهای آسیای مرکزی می‌پردازد. نتایج وی نشان می‌دهد که ایجاد موافقت‌نامه یادشده باعث گسترش حجم مبادله‌های تجاری ایران می‌شود و به دلیل افزایش بیشتر واردات نسبت به صادرات کسری تراز تجاری ایران افزایش می‌یابد. (Nasrollahi et al., 2012) در بررسی پیرامون پیامدهای برقراری موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اروپا بر تجارت محصولات کشاورزی با به‌کارگیری مدل تعادل جزئی اسمارت، اثرگذاری‌های ایجاد تجارت و انحراف تجارت در بخش کشاورزی ایران و کشورهای عضو اتحادیه اروپا تحت دو سناریو کاهش تعرفه برآورد شده که نتایج حاصل از آن نشان می‌دهد این موافقت‌نامه باعث افزایش حجم تجارت و صادرات محصولات کشاورزی ایران به اتحادیه خواهد شد. اما به دلیل بالاتر بودن متوسط تعرفه‌های ایران نسبت به صادرات ایران در تجارت محصولات کشاورزی با این اتحادیه، پس از کاهش بازدارنده‌های تعرفه‌ای پیامدهای ایجاد تجارت و انحراف تجارت در ایران به سود اتحادیه اروپا بیشتر از پیامدهای یادشده در آن گروه به سود ایران خواهد بود. (Yousefi & sobhani, 2016) تأثیر توافقی‌های ترجیحی ایران و پنج شریک تجاری (بوسنی، کوبا، قرقیزستان، پاکستان و تونس) را بر سهم بازار ایران در این کشورها بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد دو پیمان کوبا و بوسنی اثر معناداری بر سهم بازار ایران در این دو

کشور نداشته‌اند، پیمان با قرقیزستان و تونس اثر منفی داشته است. تنها پیمان با اثر مثبت، توافق ایران و پاکستان بوده که در سال‌های پیش از ۱۳۹۰ این اثر تشدید شده است. در ضمن در بررسی‌های (Rayhan and 2011) به تحلیل جریان تجاری بنگلادش از راه مدل جاذبه تعمیم‌یافته پرداختند. نتایج نشان می‌دهد تجارت بنگلادش رابطه مثبت با اندازه اقتصاد و رابطه منفی با محدودیت‌های تجاری دارد. (Zainal Abidin et al. 2013) تأثیر عامل‌های اقتصادی بر صادرات دوجانبه کشور مالزی را با گروه کشورهای اسلامی OIC^۱ با استفاده از مدل جاذبه طی دوره زمانی (2009-1997) بررسی کرده‌اند. نتایج این بررسی نشان داد اندازه اقتصاد، باز بودن اقتصاد، نرخ تورم، فاصله و نرخ ارز تأثیر معنی‌داری بر صادرات مالزی به کشورهای اسلامی دارد. (Gani & Al Mawali 2013) با استفاده از مدل جاذبه به بررسی ترتیب‌های تجاری ۵، بین کشور عمان و شریکان اصلی تجاری آن در آسیا در دوره زمانی ۲۰۰۹-۱۹۹۱ پرداخته است. یافته‌های آنان نشان داد واردات عمان از آسیا به شدت به جمعیت آسیا، تولید ناخالص داخلی آسیا، نرخ ارز و فاصله جغرافیایی عمان از کشورهای مورد بررسی و درآمد سرانه عمان وابسته است. صادرات عمان نیز به شدت به جمعیت عمان و کشورهای آسیایی مورد بررسی وابسته است، همچنین، بیان می‌دارد: تأثیر مسافت در صادرات غیرنفتی عمان ناچیز و بر صادرات نفت عمان بی‌معنی است. در نهایت، اینکه آزادی تجاری تأثیر منفی و معنی‌داری بر صادرات غیرنفتی کشور عمان دارد.

مبانی نظری و روش تحقیق

بررسی مستندها گویای این است که نقطه آغاز ادبیات نظری برای همگرایی‌های تجاری و اقتصادی نظریه اتحادیه گمرکی است که موضوع برای نخستین بار به وسیله جاکوب (Jacob Viner ۱۹۵۰) به گونه ایستا مطرح شد؛ وی در مقاله مشهور، «موضوع اتحادیه گمرکی»^۲ نگرانی خود را در مورد این نوع ترتیب‌های تجاری ترجیحی بیان داشت و بر این باور بود که هنگامی دو کشور بر مبنای توافق، تعرفه‌های خود را برای کالاهای یکدیگر حذف می‌کنند، ولی همین تعرفه‌ها را برای کالاهایی که از کشورهای ثالث وارد می‌شود، حفظ می‌کنند، این اقدام آن‌ها باعث بهبود سوددهی مبادله برای بازرگانان دو کشور می‌شود زیرا هر دو کشور محصول‌های همسایگانی را که قادر به تولید ارزان‌تر هستند وارد می‌کنند، اما باید توجه داشت در این حال، تجارت منحرف می‌شود زیرا این دو کشور کالاهایی را از یکدیگر خریداری می‌کنند که در گذشته از کشورهای دیگری که در تولید آن‌ها کارا تر بودند، وارد می‌کردند. پیام صریح و اینر این بود که

^۱ Organization of Islamic Cooperation (OIC)

^۲The Customs Union Issue

تأثیر موافقت نامه موقت... ۶۷

منطقه‌های تجاری ترجیحی با تبعیض در آزادسازی تجارت ممکن است به تجارت اعضای خود و رفاه جهانی آسیب وارد کنند.

تشکیل جامعه اروپا در سال ۱۹۵۷ و موافقت‌نامه تجارت آزاد اروپا، بعد سیاستی مستقیم‌تری به نظریه اتحادیه گمرکی واینر داد و افزون بر این، این نظریه را نیز اقتصاددانان دیگر از جمله Lipsey(1957,1970)، Cooper&Massell(1965)، Bhagwati(1971) و Wonnacott&Wonnacott(1981) گسترش دادند و از این نظریه در قالب نظریه همگرایی اقتصادی منطقه‌ای نام برده شد. در این نظریه، کشورهای عضو بر مبنای دو مفهوم اثر ایجاد تجارت و انحراف تجارت ارزیابی می‌شوند.

نظریه واینر را بسیاری از اقتصاددانان معاصر دوباره بررسی و نقد کرده‌اند. در مقابل این نظریه، نظریه «شریکان تجاری طبیعی»^۱ ارائه شده است. این نظریه بر مبنای وجود حجم تجارت بالا در میان دو یا چند کشور با کمترین فاصله جغرافیایی تعریف می‌شود. اقتصاددانانی مانند Wonnacott & Iutz (1989) و Summers (2005) بر این باورند که در مورد ترتیب‌های تجاری ترجیحی^۲ بدین لحاظ که شریکان تجاری طبیعی هستند، پیامدهای ایجاد تجارت آن بیش از انحراف تجارت آن است. از سوی دیگر، Krungman (1991) هم درباره این نظریه بحث کرده و بر این باور است اگرچه تجارت بر مبنای مزیت نسبی استوار است، تحت تأثیر مسئله‌هایی همچون جغرافیا نیز قرار دارد و حذف فاصله جغرافیایی، هزینه‌های حمل‌ونقل را کاهش می‌دهد و به همین دلیل، همسایگان در چنین منطقه‌هایی در گستره گسترده‌تری با یکدیگر دادوستد می‌کنند و انحراف تجارت بسیار اندک خواهد بود. درباره این نظریه‌ها اقتصاددانان سیاست‌گذاران اقتصادی دیگر نیز بحث کرده‌اند. از جمله Bhagwati(1996) باور دارد اقتصاددانان پیش‌گفته موضوع ترتیب‌های تجاری منطقه‌ای را به صورت ایستا در نظر می‌گیرند و اثرگذاری‌های پویای این ترتیب‌های را که با توجه به عامل زمان در تسریع و یا کاهش بازدارنده‌های تجاری در تجارت جهانی ارزیابی می‌شود، مدنظر قرار می‌دهند. باگوانی دو مفهوم بلوک سازنده و بلوک بازدارنده را مطرح می‌کند این دو مفهوم بسیار نزدیک به دو اصطلاح انحراف تجارت و ایجاد تجارت است. در حالی که دو بلوک‌های سازنده و بازدارنده معتبر به نظر می‌رسد، رویکرد سوم که با نگاه واقع‌بینانه‌تر به تجربه موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای دارد سودمند به نظر می‌رسد Black Hurst and Henderson(1993) ادعا می‌کنند موافقت‌نامه‌های تجاری

¹ Natural Trading Partners

² Preferential Trade Agreements (PTAs)

منطقه‌ای به‌طور ذاتی نه خوب هستند و نه بد، اما اثرگذاری‌های موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای بر اقتصاد جهانی بستگی به انگیزه، روش شکل‌گیری و همچنین چگونگی تغییر آن در طی زمان دارد. (Sheffield, 1998)

به‌طور کلی برای تحلیل اثرگذاری‌های ایجاد موافقت‌نامه تجاری منطقه‌ای بر جریان‌های تجاری دو یا چند کشور از مدل‌های تعادل عمومی و تعادل جزئی^۱ استفاده می‌شود. یکی از مدل‌های تعادل جزئی مدل اسمارت است. این مدل توسط دبیرخانه انکتاد و با همکاری بانک جهانی، به‌عنوان یک ابزار برای کمی‌سازی اثرگذاری‌های جریان تجاری نتیجه‌گیری شده به‌وسیله شرایط دسترسی به بازار طراحی شده است. که با استفاده از مفهوم‌های ایجاد و انحراف تجارت عمل می‌کند. (Jachia and Teljeur, 1998) مدل‌های تعادل عمومی، به‌رغم توانایی‌هایی که دارد، در بررسی‌هایی چون این بررسی، افزون برداشتن مسئله دسترسی و قابل‌اعتماد بودن داده‌ها و انواع دوره‌های زمانی، توانایی بیان جزئیات خطوط تعرفه‌ای در مورد پیامدهای موافقت‌نامه را نیز ندارد و اغلب به توصیف پیامدهای تعرفه‌های تبعیضی ترجیحی بر کل اقتصاد و پیوندهای بین آن می‌پردازد. در عمل نیز مذاکره‌کنندگان موافقت‌نامه‌های تجاری منطقه‌ای بیشتر به تحلیل‌های جزئی در سطح کالایی نیاز دارند. بنابراین در مدل‌های تعادل جزئی نتایج به‌تفصیل در سطح کالایی قابل‌ارائه است و به همین علت امکان بررسی دقیق پیامدهای تغییر سیاست‌های تجاری بر تجارت فراهم می‌آید. (Saqib and Ghanbari, 2006) در این مدل به‌منظور ارزیابی تاثیر موافقت‌نامه، طرف عرضه و تقاضا به‌طور جداگانه ارزیابی می‌شود و آن‌گاه برای ارزیابی تاثیر خالص این دو را ترکیب می‌کنیم. پیش‌بینی شبیه‌سازی اسمارت متأثر از سه متغیر کلیدی سطح جاری واردات، کشش تقاضا واردات (Em) و تغییر در سطح تعرفه است.

از سمت واردات اثر کلی یک کاهش تعرفه‌ای بر واردات اتحادیه اقتصادی اوراسیا از ایران در مدل اسمارت به‌صورت جمع دو عامل ایجاد تجارت و انحراف تجارت محاسبه می‌شود که در ادامه تشریح می‌شود.

الف: اثر ایجاد تجارت (TC): این اثر، افزایش واردات ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا به علت کاهش در قیمت نسبی کالاهای وارداتی در مقابل کالای تولید داخلی در کشور را نشان می‌دهد که نتیجه آن افزایش خالص واردات ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کاهش خالص واردات از کشورهای غیر عضو است.

¹ General and Partial Equilibrium Models

تأثیر موافقت نامه موقت... ۶۹

ب: اثر انحراف تجارت (TD): این اثر افزایش خالص واردات ایران از کشورهای عضو موافقت نامه را بر اثر کاهش در قیمت نسبی کالاهای وارداتی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا در مقابل واردات از کشورهای غیر عضو را نشان می دهد که مبین ایجاد ترکیب جغرافیایی متفاوتی از واردات است و بر مبنای آن، واردات از کشور عضو موافقت نامه ی ایران به هزینه های کشورهای غیر عضو افزایش می یابد. باید توجه شود که کل واردات ایران از کشورهای عضو موافقت نامه و غیر اعضا، بدون تغییر باقی می ماند.

محاسبه های مربوط به ایجاد تجارت و انحراف تجارت در زیر به صورت مرحله به مرحله ارائه شده است. نشانه اختصاری متغیرهایی که در روش شناسی این تحلیل استفاده می شود به شرح زیر است:

M=واردات

X=صادرات

P=قیمت داخلی

Em=کشش تقاضای واردات، نسبت به قیمت داخلی

Ex=کشش عرضه صادرات

Es=کشش جانشینی بین واردات از کشورهای عضو و غیر عضو

TC=ایجاد تجارت

TD=انحراف تجارت

P_{ijk} = قیمت کالای i در کشور j از کشور صادرکننده k (یعنی قیمت داخلی کالای i در کشور واردکننده j از کشور صادرکننده k)

P_{ikj} = قیمت صادراتی کالای i از کشور صادرکننده k به کشور واردکننده j (یعنی قیمت صادرات/جهانی کالای i)

M_{ijk} = واردات کالای i به وسیله کشور j از کشور k

X_{ijk} = صادرات کالای i به وسیله کشور k از کشور j

t_{ijk} = تعرفه کالای i در کشور واردکننده j برای کشور صادرکننده k

برای اندازه گیری ایجاد تجارت از تابع تقاضای واردات زیر استفاده می شود که در آن واردات کالای i از کشور k توسط کشور j انجام می پذیرد.

$$M_{ijk} = (Y_j \cdot P_{ij} \cdot P_{ik}) \quad (1)$$

تابع عرضه صادرات کشور صادرکننده k (تولیدکننده) برای کالای i به شکل زیر نوشته می‌شود:

$$X_{ijk} = F(P_{ikj}) \quad (2)$$

معادله تعادل در تجارت بین دو کشور j و k در یک مدل تعادل جزوی به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$M_{ijk} = (X_{ikj}) \quad (3)$$

در شرایط تجارت آزاد، قیمت داخلی کالای وارداتی i از کشور k در کشور j با تغییرهایی که در نرخ تعرفه ارزشی کشور واردکننده رخ می‌دهد، به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$P_{ijk} = P_{ikj}(1 + t_{ijk}) \quad (4)$$

برای محاسبه ایجاد تجارت از رابطه ۴ با توجه به نرخ تعرفه و قیمت خارجی مشتق گرفته می‌شود (مشتق با حرف d نشان داده شده است) و رابطه زیر به دست می‌آید:

$$dP_{ijk} = P_{ikj} \cdot dt_{ijk}(1 + t_{ijk}) \cdot dP_{ikj} \quad (5)$$

اکنون رابطه استاندارد برای کشش تقاضای واردات با توجه به قیمت داخلی می‌تواند به شکل زیر نوشته شود:

$$\frac{dM_{ijk}}{M_{ijk}} = Em \cdot \left(\frac{dP_{ijk}}{P_{ijk}} \right) \quad (6)$$

با جانشینی دو رابط (۴) و (۶) در رابطه (۷)، رابطه زیر به دست می‌آید:

$$\frac{dM_{ijk}}{M_{ijk}} = Em \cdot \left(\frac{dt_{ijk}}{1 + t_{ijk}} + \frac{dP_{ijk}}{dP_{ikj}} \right) \quad (7)$$

رابطه استاندارد برای کشش تقاضای عرضه صادرات با توجه به قیمت جهانی به صورت زیر نوشته می‌شود:

$$\frac{dP_{ikj}}{P_{ikj}} = \frac{\frac{dX_{ikj}}{X_{ikj}}}{Ex} \quad (8)$$

با استفاده از رابطه (۳) و مشتق‌گیری از آن، رابطه زیر نتیجه می‌شود که برای بیان معادله عرضه کالای i از آن می‌توان استفاده کرد:

$$\frac{dM_{ijk}}{M_{ijk}} = \frac{dX_{ikj}}{X_{ikj}} \quad (9)$$

تأثیر موافقت نامه موقت... ۷۱

با جایگزینی رابطه بالا در رابطه (۸) و جایگذاری نتیجه آن در رابطه (۷)، رابطه زیر که برای محاسبه ایجاد تجارت استفاده می‌شود و نشان‌دهنده رشد صادرات کشور k در صادرات کالای i به کشور j است، به دست می‌آید:

$$TC_{ijk} = M_{ijk} \cdot Em \cdot \frac{dt_{ijk}}{[(1 + t_{ijk}) \cdot (1 - (\frac{Em}{Ex}))]} \quad (10)$$

یکی از فرض‌های مدل این است که کشش عرضه صادرات نامتناهی است، یعنی تغییر در سطح تقاضای کشور واردکننده اثری بر قیمت جهانی ندارد و صادرکنندگان می‌توانند هر سطحی از تقاضا را به بازار موردنظر عرضه کنند. بنابراین با فرض کشش عرضه نامتناهی رابطه زیر به دست می‌آید:

$$TC_{ijk} = M_{ijk} \cdot Em \cdot \frac{dt_{ijk}}{(1 + t_{ijk})} \quad (11)$$

درواقع با داشتن کشش تقاضای واردات (کالای خاص) از شریک تجاری، میزان واردات (کالای مزبور) از شریک تجاری در سال مبنا و نرخ تعرفه پیش و پس از برقراری موافقت‌نامه، محاسبه ایجاد تجارت امکان‌پذیر است. در مدل‌های تجارت، کشش‌های صادرات و واردات و متغیرهای سیاست تجارت، از متغیرهای کلیدی به‌شمار می‌آیند. مدل اسمارت بذاته متکی بر فرضیه آرمینگتون^۱ است، یعنی محصول‌های همانند از کشورهای متفاوت جانشین‌های ناکامل می‌باشند. برابر با این فرضیه کشش‌های جانشینی بین کالاها با استفاده از کشش‌های صادرات و واردات، که در مدل‌های تجربی دیگر برآورد شده است، به یکدیگر مرتبط می‌شوند و در این زمینه می‌توان از برآوردهای تجربی تحقیقات دیگر استفاده کرد. به‌منظور دستیابی به نتایج منطقی‌تر، برای به‌کارگیری کشش تقاضای واردات در این بررسی و ارزیابی افزون بر کشش برآورد شده با اطلاعات موجود از آخرین کشش تقاضا محاسبه‌شده به‌وسیله گروه تحقیقاتی بانک جهانی استفاده می‌شود. این کشش‌ها برای کالاها و کشورهای متفاوت می‌باشند. در بررسی آنکتاد میزان $1/5$ - را برای کشش قیمتی تقاضای واردات همه‌ی کالاها به کار برده‌اند (Jachia & Teljeur E, 1998). هرچند به کار بردن کشش یکسان برای همه‌ی کالاها رضایت بخش نیست؛ اما برآورد کشش قیمتی تقاضای واردات برای کشورهای در حال توسعه به تفکیک کالا، همواره با مسئله‌هایی روبه‌رو است؛ به طوری که نشانه کشش برخی از برآوردهای کالایی در خلاف جهت بوده و بیانگر افزایش

¹ P. S. Armington, 1969

تقاضای واردات در نتیجه افزایش قیمت است. افزون بر این در مورد برخی کالاها نیز هیچگونه تخمینی وجود ندارد (Manteghi & Taghavi, 2008). لذا در این بررسی با بهره‌گیری از بررسی آنکتاد کشش جانشینی برای همه‌ی کالاها ۱/۵- فرض شده است. برای محاسبه میزان انحراف در تجارت از رابطه میزان حساسیت واردات نسبت به تعرفه استفاده می‌کنیم.

$$ES_i = \frac{\Delta(M_{ij}/M_{ir})}{\Delta(P_{ij}/P_{ir})} \bigg/ \frac{M_{ij}/M_{ir}}{P_{ij}/P_{ir}} \quad (12)$$

برای محاسبه میزان انحراف تجارت که ΔM_{ij} معرف آن است، در آغاز رابطه مورد بحث را به صورت زیر بازنویسی می‌کنیم:

$$\Delta \frac{M_{ij}}{M_{ir}} = ES_i * \left(\frac{M_{ij}}{M_{ir}} \right) \left(\frac{\Delta(P_{ij}/P_{ir})}{P_{ij}/P_{ir}} \right) \quad (13)$$

آن‌گاه با استفاده از قواعد دیفرانسیل‌گیری، سمت چپ این معادله بسط داده می‌شود. با توجه به آنکه فرض شده، جایگزینی کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا به جای دیگر کشورها، بدون تأثیر در میزان واردات ایران صورت می‌پذیرد. بنابراین می‌بایست رابطه $M_{ij}=M_{ir}$ صادق باشد، بنابراین نسبت قیمت‌ها و ارتباط آن با نرخ تعرفه به شکل زیر نوشته می‌شود:

$$\frac{\Delta(P_{ij}/P_{ir})}{P_{ij}/P_{ir}} = \frac{(1 + T_{ij1})}{(1 + T_{ir1})} \bigg/ \frac{(1 + T_{ij0})}{(1 + T_{ir0})} - 1 \quad (14)$$

با توجه به اینکه تعرفه بر کالاهای وارداتی از دیگر کشورهای جهان، بدون تغییر می‌ماند: $T_{ir1}=T_{ir0}$ در آنچه خواهیم داشت:

$$\frac{\Delta(P_{ij}/P_{ir})}{P_{ij}/P_{ir}} = \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1 + T_{ij0}} \quad (15)$$

با جایگزینی این دو رابطه در رابطه پیشین و با توجه به اینکه $M_{ij} = M_{ir}$ می‌باشد:

$$TD_i = \Delta M_{ij} = ES_i * \frac{M_{ij} * M_{ir}}{M_i} * \frac{T_{ij1} - T_{ij0}}{1 + T_{ij0}} \quad (16)$$

تأثیر موافقت نامه موقت... ۷۳

در همه‌ی رابطه‌های یادشده، کشش صادرات بی‌نهایت فرض شده است به عبارتی تقاضای کشور واردکننده به قدری کوچک است که بر صادرات کالا تأثیر ندارد. انحراف تجارت متأثر از کشش جانشینی واردات از یک کشور نسبت به دیگر منابع‌هاست. کشش جانشینی نشان می‌دهد که چگونه واردات از دیگر کشورها به واردات از کشور عضو موافقت‌نامه انتقال می‌یابد. در این بررسی و ارزیابی افزون بر کشش برآورد شده با اطلاعات موجود به پیروی از بررسی انکتاد کشش جانشینی برای همه‌ی کالاها ۱/۵ فرض شده است. جامعه آماری این بررسی شامل اتحادیه اقتصادی اوراسیا و ایران است. ارزش کل تجارت (صادرات و واردات) دوجانبه ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بین سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۹ برگرفته از گمرک جمهوری اسلامی ایران و سال‌های ۲۰۱۷ الی ۲۰۱۹ سایت Trademap و با استفاده از نرم‌افزار Excel می‌باشد. همچنین آمار تعرفه ایران از کتاب مقررات صادرات و واردات (۱۳۹۵-۱۳۹۹) گرفته شده است. لازم به یادآوری است در دسترس نبودن یا ارائه ندادن آمار دقیق در سایت‌های معتبر تجاری جهان از سوی ایران و بعضی از کشورهای عمده مقصد صادراتی از ایران و همچنین سایت گمرک ایران به‌عنوان منبع اطلاعاتی آمار رسمی تجارت، احتمال ایجاد تورش اندک دور از انتظار نیست.

نتایج و بحث

متن موافقت‌نامه موقت تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا مفصل‌ترین و جامع‌ترین موافقت‌نامه‌ای است که تاکنون ایران منعقد کرده است. موارد تحت پوشش موافقت‌نامه به دو صورت بازدارنده‌های تعرفه‌ای که شامل تخفیف تعرفه برابر دو فهرست اعطایی ایران و اوراسیا و اقدام‌های غیر تعرفه‌ای شامل: الزام‌های فنی، تدابیر بهداشتی و بهداشت گیاهی، موارد مربوط به گمرکات، قواعد مبدأ و چاره کارهای تجاری، شفافیت در اقدام‌های غیر تعرفه‌ای و اطلاع‌رسانی، قانونمند کردن تدابیر غیر تعرفه‌ای برای پرهیز از تبدیل آن‌ها به بازدارنده‌های غیرضروری برای تجارت است.

فهرست کالایی منضم به موافقت‌نامه، شامل اقلامی است که مشمول مفاد موافقت‌نامه بوده و دو طرف امتیازهای تعرفه‌ای به یکدیگر ارائه می‌دهند. فهرست اعطایی ایران به اوراسیا شامل ۳۶۰ ردیف کد HS هشت‌رقمی و فهرست اعطایی اوراسیا شامل ۵۰۲ ردیف کد HS ده‌رقمی می‌باشد. این فهرست‌ها با توجه به تغییرپذیری‌های خطوط تعرفه ملی، به‌طور سالانه تغییرپذیری‌هایی

خواهد داشت که در زمینه کشورمان، توسط گمرک ایران و دفتر مقررات صادرات و واردات اعلام و اعمال خواهند شد. سال پایه برای کاهش تعرفه سال ۲۰۱۷ تعیین شده است و چنانچه تعرفه‌های جاری از سال پایه پایین‌تر باشد ملاک تعرفه جاری خواهد بود و میزان تعرفه دریافتی از سقف تعیین شده بالاتر نخواهد بود. در مورد فهرست اعطایی ایران ۱۳۲ کد مشمول تثبیت نرخ تعرفه در هنگام توافق (۲۰۱۷) شده است. به این معنا که تخفیف تعرفه‌ای به این اقلام تعلق نمی‌گیرد ولی در نرخ سال پایه تثبیت و در تجارت برابر مطابق با مفاد موافقت‌نامه در زمینه آن‌ها رفتار می‌شود. در زمینه فهرست اوراسیا نیز ۴۳ کد مشمول تثبیت تعرفه هستند.

بررسی وضعیت تعرفه‌ای ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در بخش کشاورزی در سال ۱۳۹۸-۹۹

امتیازهای اعطایی ایران شامل ۳۶۰ کد تعرفه هشت‌رقمی که از این شمار ۱۳۲ ردیف بدون تخفیف تعرفه یعنی صفر درصد هستند و ۳۷ ردیف آن مرتبط با بخش کشاورزی است. امتیازهای اعطایی توسط اتحادیه اقتصادی اوراسیا نیز شامل ۵۰۲ کد ده رقمی که از این شمار ۴۳ ردیف مشمول تثبیت تعرفه می‌باشد که یک مورد آن نیز به بخش کشاورزی مرتبط است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که در سال ۹۸-۹۹، میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای ایران بر واردات کالاهای کشاورزی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا معادل ۵۶٫۱ درصد و بیشتر از میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر واردات از ایران، یعنی ۳۳/۳ درصد می‌باشد، در واقع میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای ایران بر واردات محصول‌های کشاورزی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ۱/۷ برابر میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای این اتحادیه بر ایران است. ۹۱ درصد از تعرفه‌های واردات محصول‌های کشاورزی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا زیر ۱۰ درصد و مابقی بالای این نرخ و بیشترین تعرفه مربوط به گوجه و خیار با کدهای دو رقمی (۰۷) معادل ۱۱/۳ درصد و تعرفه صفر برای محصول کیوی با کد تعرفه دو رقمی (۰۸) است. بررسی تخفیف‌های تعرفه‌ای محصول‌های کشاورزی اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر محصول‌های کشاورزی ایران در سال ۹۸-۹۹ نشان می‌دهد که ۶۹ درصد از تعرفه‌ها زیر ۱۰ درصد بوده که از این میان ۳۵ درصد از تعرفه‌ها، صفر بوده است. همچنین بالاترین نرخ‌های تعرفه‌ای به ترتیب به عسل با کد دو رقمی (۰۴) معادل ۵۵ درصد، قزل‌آلا با کد دو رقمی (۰۳) و کره با کد دو رقمی (۰۴) معادل ۴۰ درصد، نخودفرنگی، لوبیا و سایر سبزیجات غلاف دار با کد دو رقمی (۰۷) معادل ۳۵ درصد، چای

تأثیر موافقت نامه موقت... ۷۵

کیسه‌ای با کد دو رقمی (۰۹) معادل ۳۰ درصد و نخودفرنگی با کد دو رقمی (۰۷) معادل ۲۵ درصد تعلق داشته است.

جدول (۱) تعهدهای ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا در بخش کشاورزی و مواد غذایی

Table (1) Commitments of Iran and the Eurasian Economic Union in the field of agriculture and food

خلاصه تعهدهای ایران			
Summary of Iran's commitments			
میانگین کاهش قیمت	میانگین کاهش تعرفه	شمار کد ۸ رقمی	
Average price reduction	Average tariff reduction	8-digit code number	
11.6%	33.3%	97 (75 کد 6 رقمی)	کل تعهدهای ایران Total commitments of Iran
18.5%	53.3%	60	تعهدهای کاهش Reduction Commitment
0%	0%	37	تعهدهای فریز Freeze commitments
خلاصه تعهدهای اوراسیا			
Summary of Eurasian commitments			
میانگین کاهش قیمت	میانگین کاهش تعرفه	شمار کد ۱۰ رقمی	
Average price reduction	Average tariff reduction	10-digit code number	
4.45%	56.1%	126 (54 کد 6 رقمی)	کل تعهدهای اوراسیا Total Eurasian Commitments
4.45%	56.1%	125	تعهدهای کاهش Reduction Commitment
0%	0%	1	تعهدهای فریز Freeze commitments

منبع: یافته‌های تحقیق بر مبنای موافقتنامه ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا

بررسی مقایسه‌ای بین میانگین واردات سه‌ساله ۹۷-۹۵، یک سال پیش از اجرای موافقت‌نامه (آبان ۹۷ الی مهر ۹۸) و یک سال پس از اجرای آن، بیانگر آن است که از میان ۹۷ کد تعرفه بخش کشاورزی مندرج در موافقت‌نامه، طی سه سال ۹۵ الی ۹۷ وارداتی از محل ۶۰ کد تعرفه صورت نگرفته، که یک سال پیش از اجرا این شمار به ۷۴ کد تعرفه و پس از اجرا نیز به ۸۰ کد تعرفه بدون واردات، افزایش یافته است. این امر نشان می‌دهد که یا در انتخاب کالاهای بخش کشاورزی کارشناسی دقیق صورت نگرفته و یا در تخفیف‌های تعرفه‌ای برای ایجاد تجارت متناسب با کاهش قیمتی ناشی از آن نبوده است. البته نوسان‌های نرخ ارز طی دو سال اخیر و تفاوت آن

با نرخ ارز در سال ۹۵ الی ۹۷ و حذف نرخ ارز ترجیحی اغلب کالاهای وارداتی نیز می‌تواند یکی از عامل‌های اثرگذار در کاهش واردات کد تعرفه‌های مندرج در موافقت‌نامه باشد. بررسی تخفیف‌های تعرفه‌ای در این موافقت‌نامه گویای آن است که برخی از کالاهای راهبردی (از جمله ذرت دامی، جو، گوشت قرمز منجمد؛ دانه کلزا، دانه آفتابگردان، لوبیای سویا، کنجاله سویا و برخی از حبوبات (عدس، لوبیاچیتی، لوبیا قرمز و دیگر سبزی‌های غلاف دار، خشک و...)) که از عمده کالاهای وارداتی کشور طی سال‌های گذشته بوده، در دسته کالاهای با نرخ تعرفه فریز (عدم کاهش تعرفه) قرار گرفته تا در طول اجرای توافقنامه مزبور، افزایش تعرفه‌ای از جانب اتحادیه اقتصادی اوراسیا نداشته باشد.

در سال ۱۳۹۷ از میان ۳۶۹ کد تعرفه ترجیحی هشت رقمی مندرج در این فهرست، ایران تنها در ۸۴ مورد آن‌ها پیشینه صادراتی داشته است. به عبارتی دیگر در بیش از ۷۷ درصد کدهای تعرفه هشت رقمی که مشمول تخفیف‌های ترجیحی اعطایی از سمت اوراسیا به ایران شده‌اند پیشینه صادراتی برای ایران در سال ۱۳۹۷ وجود نداشته است. از میان این ۸۴ کد تعرفه اعطایی که ایران در آن‌ها پیشینه صادراتی داشته تنها ۵ مورد آن‌ها جزء ۵۰ قلم عمده صادراتی ایران در سال ۱۳۹۷ بوده‌اند. بررسی موافقت‌نامه نشان می‌دهد طی یک سال پس از اجرای موافقت‌نامه یادشده محصول‌های سیب، پرتقال، لیموترش، انگور، رب گوجه، پیاز و موسیر، گل کلم و بروکلی، انواع کاهو، شلغم و هویج، بادمجان، کرفس، فلفل رنگی، کدو حلواپی و پسته از جمله کالاهایی هستند که صادرات آن‌ها افزایش چشمگیری داشته است. یادآوری این نکته ضروری است، با توجه به این که در این بخش تعرفه‌های اتحادیه یادشده به صورت کدهای ده رقمی است، لذا تطابق دادن این کدها با کدهای هشت رقمی کشور احتمال خطا خواهد داشت.

در رابطه با امتیازهایی که از سمت اوراسیا به ایران اعطاء شده نکته مهم دیگری نیز در رابطه با مقصدهای صادراتی ایران وجود دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد از میان کدهای تعرفه هشت رقمی مشمول تخفیف‌های ترجیحی اعطایی اوراسیا به ایران، تنها در ۱۶ کد تعرفه‌ای کشورهای اوراسیا جزء سه مقصد عمده صادراتی ایران در سال ۱۳۹۷ بوده‌اند. در دیگر اقلام کشورهای اوراسیا یا به کلی جزء مقصدهای صادراتی نبوده‌اند و یا سهم آن‌ها از صادرات ایران در آن محصول پایین بوده است. به عنوان نمونه در این فهرست اقلامی قرار دارند که در حال حاضر بیش از ۹۰ درصد از آن محصول به یک کشور (از جمله عراق) صادر می‌شود و بخش باقی مانده نیز به کشورهای غیر اوراسیا در حال صادرات هستند. با این وصف می‌توان گفت با این روند ایران در پی ایجاد الگوی

تأثیر موافقت نامه موقت... ۷۷

تجاری پایدارتری است، به عبارتی از تجارت ناپایدار با کشوری همچون عراق به سمت تجارت پایدارتر با اتحادیه اقتصادی اوراسیا در قالب یک تفاهم‌نامه حرکت می‌کند و این به مراتب مهم و خوب است.

تغییر و دگرگونی جریان تجاری ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا طی سه سال ۱۳۹۵ الی ۱۳۹۸ و یک سال پس از اجرای موافقت‌نامه ۹۹-۱۳۹۸

با بررسی اجمالی تجارت ایران (واردات و صادرات ایران) با پنج عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (ارمنستان، قرقیزستان، روسیه، بلاروس و قزاقستان) طی سال‌های ۹۷-۱۳۹۵ و یک سال از اجرای آن (آبان ۱۳۹۸ الی مهر ۱۳۹۹) نتایجی به شرح زیر به دست می‌آید:

بیشترین حجم تجارت اوراسیا با جهان مربوط به کشور روسیه است به طوری که از تجارت ۸۳۱ میلیارد دلاری اتحادیه اقتصادی اوراسیا با جهان در سال ۲۰۱۹ (مجموع واردات و صادرات) ۶۶۷ میلیارد دلار آن توسط روسیه صورت گرفته است.

در سال ۲۰۱۵ واردات اوراسیا از ایران (صادرات ایران) ۰/۲۲ درصد از کل واردات از جهان است که در سال ۲۰۱۹ به ۰/۲۶ درصد افزایش یافته است. همچنین در سال ۲۰۱۵ صادرات اوراسیا به ایران (واردات ایران) ۰/۴۰ درصد بوده که در سال ۲۰۱۹ به ۰/۳۱ درصد کاهش یافته است که نشانگر بهبود تراز تجاری ایران است.

جدول (۲) تجارت اوراسیا با جهان (میلیارد دلار)

Table (2) Eurasian trade with the world

2019	2018	2017	2016	2015	شرح Description
313	319	300	242	251	واردات اوراسیا از جهان Imports from the world
518	548	440	349	419	صادرات اوراسیا به جهان Exports to the world
187	229	141	107	168	تراز تجاری (از طرف اوراسیا) Trade balance (by Eurasia)
831	866	741	591	670	حجم تجارت Trade volume

منبع: ITC (Trade Map)

جدول (۳) تجارت اوراسیا با ایران (میلیون دلار)

Table (3) Eurasian trade with Iran

2019	2018	2017	2016	2015	شرح Description
823	918	648	525	546	واردات اوراسیا از ایران Imports from Iran
1614	1775	1942	2546	1704	صادرات اوراسیا به ایران Exports to Iran
791	857	1294	2021	1158	تراز تجاری (از طرف اوراسیا) Trade balance (by Eurasia)
2437	2693	2590	3072	2249	حجم تجارت Trade volume

منبع: ITC (Trade Map)

در دوره زمانی ۹۸-۱۳۹۵، ارزش صادرات غیرنفتی ایران از ۴۳/۹ میلیارد دلار در سال ۹۵ به ۴۱/۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۸ یعنی حدود ۵/۸ درصد کاهش یافته است. همچنین ارزش صادرات بخش کشاورزی و غذا با افزایش ۲ درصدی، از ۵/۷ میلیارد دلار در سال ۹۵ به ۵/۸ میلیارد دلار رسیده است. نشان می‌دهد میانگین ارزش صادرات غیرنفتی ایران به جهان طی سال‌های ۹۵ الی ۹۷ معادل ۴۵۱۴۱ میلیون دلار بوده که سهم صادرات بخش کشاورزی از این میزان معادل ۱۴ درصد بوده است. سهم اتحادیه اقتصادی اوراسیا از میانگین ارزش صادرات بخش کشاورزی ایران طی سال‌های ۹۷-۱۳۹۵ به میزان ۳۱۴ میلیون دلار است که یک سال پس از اجرای موافقت‌نامه یادشده (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) به میزان ۵۹۸ میلیون دلار افزایش و از رشد ۹۰ درصدی برخوردار بوده است صادرات کالاهای بخش کشاورزی از محل تعرفه‌های یادشده در موافقت‌نامه، معادل ۴۴۶ میلیون دلار بوده که نسبت به میانگین سه سال ۹۷-۱۳۹۵ معادل ۵۹ درصد افزایش داشته است و ۶۸ درصد از این میزان تنها به کشور روسیه صادر شده است. سهم این اتحادیه از صادرات محصول‌های کشاورزی در این دوره سه‌ساله ۴/۹ درصد بوده که در سال ۹۹-۱۳۹۸ (یک سال پس از اجرای توافق‌نامه اوراسیا) به ۱۱/۷ درصد (۵۹۸ میلیون دلار) افزایش یافته است.

تأثیر موافقت نامه موقت... ۷۹

جدول (۴) میانگین صادرات سه سال ۹۵ الی ۹۷ و یکسال ۹۸-۹۹ (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) - واحد: میلیون دلار

Table (4): Average exports for three years 2016 to 2018 and 2018-19 (October 2019 to September 2020)

صادرات بخش	کل صادرات بخش کشاورزی به اتحادیه اقتصادی اوراسیا	کل صادرات بخش کشاورزی ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا	کل صادرات بخش کشاورزی ایران به جهان	کل صادرات غیرنفتی ایران به جهان	شرح Description
Agricultural sector Export to the Eurasian Economic Union under the agreement	Total agricultural sector exports to the Eurasian Economic Union	Agricultural sector exports to the world	Total non-oil exports to the world		
280	314	6367	45141	میانگین ۳ سال (۹۵ الی ۹۷) Average for three years (2016-18)	
446	598	5100	19873	یکسال ۹۸-۹۹ (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) October 2019 to September 2020	
59	90	-20	-56	درصد رشد صادرات Export growth rate	

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

در دوره زمانی ۹۸-۱۳۹۵، ارزش واردات غیرنفتی ایران در سال ۹۵ به میزان ۴۳/۷ میلیارد دلار و در سال ۹۸ نیز به همان میزان واردات غیرنفتی انجام شده است. همچنین واردات بخش کشاورزی و غذا با افزایش ۴۳ درصدی از ۸/۸ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۵ به ۱۲/۶ میلیارد دلار در سال ۹۸ رسیده است. میانگین ارزش واردات غیرنفتی ایران از جهان طی سال‌های ۹۵ الی ۹۷ معادل ۴۵۳۹۵ میلیون دلار بوده که سهم واردات بخش کشاورزی از این میزان معادل ۲۲/۲۳ درصد بوده است. سهم اتحادیه اقتصادی اوراسیا از میانگین ارزش واردات بخش کشاورزی ایران طی سال‌های ۹۵ الی ۹۷ به میزان ۵۴۲ میلیون دلار است که در مقایسه با یک سال پس از اجرای موافقت‌نامه یادشده (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) با رشد ۰/۷ برابری به ۹۴۱ میلیون دلار افزایش یافته است. واردات کالاهای بخش کشاورزی از محل تعرفه‌های یادشده در موافقت‌نامه معادل ۶۶۹ میلیون دلار بوده که نسبت به میانگین سه سال ۹۵ الی ۹۷ معادل ۳۷ درصد افزایش داشته و ۹۰ درصد از این میزان از کشور روسیه وارد شده است. سهم این اتحادیه از واردات محصول‌های کشاورزی در این دوره سه‌ساله ۵/۴ درصد بوده که در سال ۹۹-۱۳۹۸ (یک سال پس از اجرای توافقنامه اوراسیا) به ۹ درصد از کل واردات بخش کشاورزی افزایش یافته است که

از این میزان واردات بخش کشاورزی از اتحادیه یادشده حدود ۷۱ درصد از محل تعرفه‌های یادشده در موافقت‌نامه واردات انجام شده است.

جدول (۵) میانگین واردات سه سال ۹۵ الی ۹۷ و یکسال ۹۸-۹۹ (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) میلیون دلار
Table (5): Average imports for three years 2016-18 and 2018-19 (October 2019 to September 2020)

واردات بر مبنای موافقت‌نامه بخش کشاورزی Imports under the agreement of the agricultural sector	کل واردات از اتحادیه اقتصادی اوراسیا Total imports from the Eurasian Economic Union	کل واردات بخش کشاورزی ایران از جهان Total agricultural sector Imports from the world	کل واردات غیرنفتی ایران از جهان Total non-oil imports from the world	شرح Description
488	542	10093	45395	میانگین 3 سال (95 الی 97) Average for three years (2016-18)
669	941	10733	38151	یکسال 99-98 (آبان 98 الی مهر 99) October 2019 to September 2020
37	74	6	-16	درصد رشد واردات Import growth rate

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

بررسی‌های آماری نشان می‌دهند در سال ۹۸-۹۹ (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) حجم تجارت محصول‌های کشاورزی ایران با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (مجموع صادرات و واردات) ۱۵۳۹ میلیون دلار بوده است. ارزش واردات محصول‌های کشاورزی از این کشورها، ۹۴۱ میلیون دلار و ارزش صادرات این محصولات به اتحادیه اقتصادی اوراسیا ۵۹۸ میلیون دلار بوده که در مقایسه با میانگین سه سال معادل ۲/۳ برابر افزایش تجاری داشته و ۶۵ درصد از تجارت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا مرتبط با کالاهایی بخش کشاورزی از محل تعرفه‌های موافقت‌نامه یادشده است. در این میان کشورهای فدراسیون روسیه و قزاقستان عمده‌ترین شریکان تجاری در زمینه تجارت محصول‌های کشاورزی به‌شمار می‌آیند.

تأثیر موافقت نامه موقت... ۸۱

جدول (۶) میانگین حجم تجارت سه سال ۹۵ الی ۹۷ و یکسال ۹۸-۹۹ (آبان ۹۸ الی مهر ۹۹) میلیون دلار

Table (6) Average Trade volume for three years 2016-18 and 2018-19 (October 2019 to September 2020)

حجم تجارت بر مبنای موافقت نامه بخش کشاورزی Trade volume based on agricultural sector agreement	حجم تجارت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا Trade volume with the Eurasian Economic Union	حجم تجارت بخش کشاورزی The agricultural sector trade volume	حجم تجارت Trade volume	شرح Description
768	856	16460	90536	میانگین 3 سال (95 الی 97) Average for three years (2016-18)
-208	-228	-3726	-254	میانگین تراز تجاری سه سال (95 الی 97) Trade volum for three years 2016-18
1115	1539	15833	58024	یکسال ۹۸-۹۹ (آبان 98 الی مهر 99) October 2019 to September 2020
-223	-343	-5633	-18278	تراز تجاری 99-98 Trade balance 2019-20
45	80	-4	-36	درصد رشد حجم تجارت Trade volume growth Percentage

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

از مقایسه میزان واردات محصول های کشاورزی از اتحادیه اوراسیا با صادرات این محصول های به این اتحادیه نتیجه می شود که واردات محصول های کشاورزی طی یک سال ۹۸-۹۹، ۱/۴۷ برابر صادرات این محصول های به اتحادیه اقتصادی اوراسیا می باشد. لذا جریان تجارت متقارن و متوازن نبوده و تراز تجارت کشاورزی با آن اتحادیه منفی است. بررسی حجم تجارت (کل صادرات و واردات) محصول های کشاورزی با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در طول یک سال پس از اجرای موافقت نامه در مقایسه با میانگین سه سال ۹۵ الی ۹۷ افزایش ۴۵ درصدی داشته که از میان پنج کشور عضو، با کشورهای فدراسیون روسیه، قرقیزستان و بلاروس افزایش داشته است. تراز تجاری نیز طی این دوره زمانی با کشورهای ارمنستان، قزاقستان، قرقیزستان و بلاروس رو به رشد و مثبت بوده ولی با فدراسیون روسیه ۱۷۲ درصد کاهش داشته است.

جدول (۷) مقایسه میانگین واردات و صادرات ایران با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در دوره سه سال ۹۷-۱۳۹۵ و یکسال پس از اجرای موافقتنامه (میلیون دلار)

Table (7) Comparison of Iran's imports and exports with the Eurasian Economic Union by country during the three years 2016-2018 and one year after the agreement implementation

واردات ایران Iran's Import		صادرات ایران Iran's Export				شرح Description
درصد رشد	ارزش دلاری 99-1398	میانگین ارزش دلاری سه سال 1395-97	درصد رشد	ارزش دلاری 99-1398	میانگین ارزش دلاری سه سال 1395-97	
-64	5/3	14/8	45	23/2	16	ارمنستان
98	865	436	133	438/1	188/1	فدراسیون روسیه
-32	4/4	6/5	209	36/5	11/8	قرقیزستان
-23	65/3	84/4	-3	94/8	97/3	قزاقستان
100	1/3	0	409	5/6	1/1	بلاروس
74	941/3	542	90	598/2	314/3	جمع

منبع: محاسبات تحقیق (آمار واردات گمرک)

جدول (۸) مقایسه میانگین حجم و تراز تجاری ایران با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در دوره سه سال ۹۷-۱۳۹۵ و یکسال پس از اجرای موافقتنامه (میلیون دلار)

Table (8) Comparison of Iran's Trade Value and Trade balance with the Eurasian Economic Union by country during the three years 2016-2018 and one year after the agreement implementation

تراز تجاری Trade balance		حجم تجارت Trade Volume				شرح Description
ارزش دلاری 99-1398	میانگین ارزش دلاری سه سال 1395-97	درصد رشد	ارزش دلاری 99-1398	میانگین ارزش دلاری سه سال 1395-97		
17/9	1/2	-7	29	31		ارمنستان
-427	-248	109	12/3	624		فدراسیون روسیه
32	5/3	123	41	18		قرقیزستان
30	13	-12	160	182		قزاقستان
4/3	1/1	527	7	1		بلاروس
-343	-228	80	1539	856		جمع

منبع: گمرک جمهوری اسلامی ایران

برآورد پیامدهای اجرای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی میان ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر تجارت خارجی محصولات کشاورزی ایران

با استفاده از مدل اسمارت، پیامدهای ایجاد و انحراف تجارت واردات بخش کشاورزی ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا، تحت تعرفه‌های مندرج در موافقت‌نامه یادشده، در یک سال پس از اجرای آن (۹۹-۱۳۹۸) برآورد شده است. کشش قیمتی واردات برگرفته از برآوردهای سازمان تجارت جهانی است. نتایج پیامدهای ایجاد و انحراف تجارت در سمت واردات محصولات کشاورزی ایران از اتحادیه اوراسیا در جدول شماره (۲) نشان می‌دهد ایجاد و انحراف تجارت از فصل ۱۴ مرتبط با بخش کشاورزی با کد HS دو رقمی تنها در چهار فصل شامل گوشت و احشاء خوراکی، سبزی‌های گیاهان، نباتات، ریشه و غده‌های زیرخاکی خوراکی، چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا نباتی؛ (فرآورده‌های حاصل از تفکیک آن‌ها؛ چربی‌های خوراکی آماده؛ موم‌های حیوانی یا نباتی) و آخال و تفاله صنایع خوراک سازی، ایجاد و انحراف تجارت ناشی از کاهش تعرفه صورت گرفته و از سمت واردات محصولات کشاورزی از کشورهای یادشده، ایجاد تجارت معادل ۱۷/۷ میلیون دلار و اثر انحراف تجارت معادل ۱۱/۴ میلیون دلار برآورد شده است. بنابراین برآورد پیش‌بینی افزایش واردات محصولات کشاورزی از اتحادیه اوراسیا نسبت به واردات سال جاری (۹۹-۱۳۹۸)، معادل ۴/۴ درصد به میزان ۲۹/۱ میلیون دلار خواهد بود.

جدول (۹) افزایش واردات بخش کشاورزی ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چارچوب مدل

اسمارت- واحد: هزار دلار

Table (9) Increasing the Iran's import of agricultural sector from the Eurasian Economic Union in the framework of the Smart model

فصل	شرح فصل Description	واردات ایران از اتحادیه اوراسیا		
		ایجاد تجارت Trade creation	انحراف تجارت Trade diversion	پیش‌بینی افزایش واردات prediction of Import increasing
۲	گوشت و احشاء خوراکی	47/9	42/1	85
۳	ماهی‌ها و قشر داران، صدف داران و دیگر آبزیان بدون ستون فقرات	0	0	0

ادامه جدول (۹) افزایش واردات بخش کشاورزی ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چارچوب مدل اسمارت - واحد: هزار دلار

Table (9) Increasing the Iran's import of agricultural sector from the Eurasian Economic Union in the framework of the Smart model

پیش‌بینی افزایش واردات prediction of Import increasing	انحراف تجارت Trade diversion	ایجاد تجارت Trade creation	واردات ایران از اتحادیه اوراسیا Iran's imports from the Eurasian Economic Union	شرح فصل Description	فصل
0	0	0	0	شیر و محصول‌های لبنی، تخم پزندگان، عسل طبیعی	۴
56/4	9/3	47/1	29655/2	سبزی‌های گیاهان، ریشه و غده‌های زیرخاکی خوراکی	۷
0	0	0	0	قهوه، چای، ماته و ادویه	۹
0	0	0	454851/2	غلات	۱۰
0	0	0	15365/6	دانه و میوه‌های روغن‌دار؛ دانه و بذر و میوه‌های گونگون؛ گیاهان صنعتی یا دارویی؛ کاه و نواله	۱۲
28957/5	11324/4	17633/1	141064/4	چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا نباتی؛ فرآورده‌های حاصل از تفکیک آن‌ها؛ چربی‌های خوراکی آماده؛ موم‌های حیوانی یا نباتی	۱۵

تأثیر موافقت نامه موقت... ۸۵

ادامه جدول (۹) افزایش واردات بخش کشاورزی ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا در چارچوب مدل اسمارت - واحد: هزار دلار

Table (9) Increasing the Iran's import of agricultural sector from the Eurasian Economic Union in the framework of the Smart model

فصل	شرح فصل Description	واردات ایران از اتحادیه اوراسیا Iran's imports from the Eurasian Economic Union	ایجاد تجارت Trade creation	انحراف تجارت Trade diversion	پیش‌بینی افزایش واردات prediction of Import increasing
۱۷	قند و شکر و شیرینی	0	0	0	0
۱۸	کاکائو و فرآورده‌های آن	0	0	0	0
۱۹	فرآورده‌های غلات، آرد، نشاسته، فکول یا شیر؛ نان‌های شیرینی	0	0	0	0
۲۱	فرآورده‌های خوراکی گوناگون نوشابه‌ها،	35/1	0	0	0
۲۲	آبگون‌های الکلی و سرکه	0	0	0	0
۲۳	آخال و تفاله صنایع خوراک سازی	550/9	18/8	15	33/8
	جمع کل	668788/5	17741/81	11390/9	29132/7

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج به دست آمده از بررسی‌ها نشان می‌دهد که در سال ۹۹-۱۳۹۸، میانگین تعرفه‌ای ایران بر واردات کالاهای کشاورزی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا معادل ۵۶/۱ درصد بوده که بیشتر از میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای اتحادیه اقتصادی اوراسیا بر واردات ایران یعنی ۳۳/۳ درصد است. در واقع میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای ایران بر واردات محصولات کشاورزی از اتحادیه اقتصادی اوراسیا، ۱/۷ برابر میانگین تخفیف‌های تعرفه‌ای این اتحادیه بر ایران است. این امر بیانگر پایین

بودن نرخ‌های تعرفه اتحادیه اقتصادی اوراسیا نسبت به نرخ‌های تعرفه ایران بر کالاهای وارداتی است. نتیجه برخی از بررسی‌های پیشین مانند (Saqib and Sadeghi Yarandi, 2006) و Nasrollahi et al., (2012) نیز مؤید این موضوع بوده است.

اگرچه با توجه به شیوع ویروس کرونا صادرات و واردات ایران در سال ۹۸-۹۹ نسبت به میانگین سال‌های ۹۵ الی ۹۷ کاهش یافته اما بررسی‌ها نشان می‌دهد حجم تجارت محصول‌های کشاورزی با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا در طول یک سال پس از اجرای موافقت‌نامه در مقایسه با میانگین سه سال ۹۵ الی ۹۷ افزایش ۴۵ درصدی داشته که از میان پنج کشور عضو، با کشورهای فدراسیون روسیه، قرقیزستان و بلاروس افزایش داشته است. تراز تجاری نیز طی این دوره زمانی با کشورهای ارمنستان، قزاقستان، قرقیزستان و بلاروس رو به رشد و مثبت بوده ولی با فدراسیون روسیه ۱۷۲ درصد کاهش داشته است.

نتایج به دست آمده از مدل اسمارت، میزان ایجاد و انحراف تجارت واردات بخش کشاورزی ایران از اتحادیه اقتصادی اوراسیا یک سال پس از اجرای موافقت‌نامه ۹۹-۱۳۹۸ به ترتیب معادل ۱۷/۷ و ۱۱/۴ میلیون دلار برآورد می‌شود، که بیانگر افزایش ۴/۴ درصدی واردات بخش کشاورزی از اتحادیه یادشده ناشی از کاهش تعرفه (به میزان ۲۹/۱ میلیون دلار) خواهد بود.

یکی از مهم‌ترین عامل‌های اثرگذار در موفقیت نسبی این موافقت‌نامه نسبت به دیگر موافقت‌نامه‌ها، بررسی دقیق و کارشناسی پتانسیل‌های صادراتی موجود در کشور به‌ویژه در بخش کشاورزی در تنظیم فهرست اقلام صادراتی ایران بوده است. به طوری که در بررسی‌های Nasrollahi et al., (2012) نبود تنوع کالاهای صادراتی به اتحادیه اروپا نسبت به کالاهای وارداتی از این اتحادیه نیز به عنوان یکی از موارد مهم در ایجاد تراز تجاری به سود اتحادیه یادشده در زمینه پیامدهای برقراری موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین ایران و اتحادیه اروپا بر تجارت محصول‌های کشاورزی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

تأثیر موافقت نامه موقت... ۸۷

در راستای استفاده بهینه از فرصت‌های به وجود آمده از موافقت‌نامه یادشده موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- بررسی تجارت ایران با کشورهای اوراسیا نشان می‌دهد که در بین کشورهای اوراسیا به طور کلی تجارت به سود کشور روسیه بوده است. از این رو لازم است که همزمان با اجرای موافقت‌نامه، روند تجاری بین دو طرف به‌طور پیوسته و دوره‌ای ارزیابی شود تا با تحلیل شرایط و شناسایی آسیب‌های احتمالی، اقدام‌های سیاستی متناسب در راستای افزایش سودمندی‌های ملی اتخاذ شود.
- تنوع کالاهای صادراتی ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیا نسبت به کالاهای وارداتی بسیار کمتر است بنابراین لازم است به‌منظور جلوگیری از کسری تراز تجاری نسبت به ایجاد تنوع بویژه در رعایت استانداردهای کیفی و کمی در کالاهای صادراتی کشور به‌ویژه میوه‌های خوراکی، خشکبار و ادویه‌ها که بیشترین اثرگذاری‌های تجارت و انحراف تجارت در اتحادیه به سود ایران را دارند، بیشتر موجود اقدام شود.
- تحلیل آماری این بررسی، گویای آن است که یکی از موضوع‌های مورد تاکید برای بهبود تراز تجاری، فعال کردن ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های صادراتی محصول‌هایی است که در شرایط کنونی اتحادیه اقتصادی اوراسیا از دیگر کشورهای جهان وارد می‌کند. برای مثال قرار گرفتن کد تعرفه رب گوجه‌فرنگی در فهرست تخفیف‌های تعرفه‌ای این موافقت‌نامه به ایران، بیانگر وجود پتانسیل صادراتی رب گوجه‌فرنگی از سوی ایران است که می‌توان به شکل بهینه‌تری مورد بهره‌برداری قرار گیرد. لازم به یادآوری است که میانگین صادرات سالانه رب گوجه‌فرنگی از ایران به جهان معادل ۱۸۰ میلیون دلار و واردات آن از سوی اتحادیه یادشده معادل ۱۵۰ میلیون دلار از کل جهان است (پیش از موافقت‌نامه میزان صادرات رب ایران به اوراسیا حدود ۲ میلیون دلار بوده است) که می‌توان با توجه به نیاز آن اتحادیه، از این فرصت به سود ایران بهره جست.

منابع

- Anderson, J. E. (1979) A theoretical foundation for the gravity equation. *American Economic Review*, 69(1):106-116.
- Bergstrand, J. H. (2010) The generalized gravity equation, monopolistic competition, and the factor proportions theory in international trade. *Review of Economic and Statistics*, 71: 143-53.
- Bhagwati, J. & Panagaria, A. (1996) The theory of preferential trade agreements: Historical evolution and current trends. *The American Economic Review*, 86(2): 22-40.
- Bhagwati, J. (1971) Trade diverting Customs Union and welfare improvement: Clarification. *Economic Journal*, 81(323): 28-51.
- Carrere, C. (2006) Revisiting the effects of regional trade agreements on trade flows with proper specification of the gravity model. *European Economic Review*, 50(2): 223-247
-) Center for Economic Research and Studies of Iran Chamber (2014). The role of tariffs in the expansion of Iran's trade with regional parties (India and Turkey). <www. <https://chambertrust.ir/reports/economic-reports/analytical-reports/item/377> >.
- Cooper, C. A. & Massell, B. F. (1965) Toward a general theory of customs Unions for developing countries. *Journal of Political Economy*, 73(5), 256-283.
- Corden, W. M. (1971) The Effects of Trade On the Rate of Growth, in J. Bhagwati (ed.), *Trade, Balance of Payments and Growth*, Amsterdam, North Holland.
- Customs of the Republic of Iran. <www.irica.gov.ir>.
- Deardorff, A.V. (1995) Determinants of bilateral trade: Does gravity work in a neoclassical world? NBER Working Paper, No. 5377, Cambridge Mass., National Bureau of Economic Research.
- Deardorff, A. (1995) Determinants of bilateral trade: Does gravity work in a neoclassical world?, NBER Working Paper No. 5377.
- Frankel, J. A. (1993) Is Japan creating a Yen Bloc in the East Asia and the Pacific. In: Frankel, J. A. and Kahler, M. Eds. *Regionalism and rivalry: Japan and the United States in Pacific Asia*. University of Chicago Press, Chicago.
- Gani, A. & Al Mawali, N. R. (2013) Oman's trade and opportunities of
- Gholami, A. (2006) Analysis of the effects of Iran's trade liberalization with Muslim countries (implications of the model of gravity). *Andisheh Sadegh Quarterly*, Imam Sadegh University Research Center, No. 2. (In Farsi)
- Hosseini, M. and Zahedtalaban, A. (2006) Quantitative Assessment of Iran-EU Trade and Cooperation Agreement on Iran's Foreign Trade Development. *Trade Research Quarterly*, Year 10th. (In Farsi)
- Information and Communication technology Center of the Ministry of Agriculture-Jahad . <www.amar.maj.ir>.
- integration with the Asian economies. *Economic Modelling*, 31: 766-774.
- International Trade Centre (ITC). <www.Trademap.org> .

تأثير موافقت نامه موقت... ۸۹

- Jachia L. and Teljeur E. (1998) free trade between south Africa and the European union quantitative analysis. TIPS Working paper No.11.
- Jachia L. and Teljeur E. (1998) Free Trade between South Africa and The European Union Quantitative Analysis. TIPS Working paper, No. 11.
- Jachia, L. & Teljeur, E. (1998) Free Trade between South Africa and the European Union Quantitative Analysis, TIPS Working paper No. 11, July.
- Kalirajan, K. (2010) Sources of variation in export flows over time: A suggested methodology of measurement. *International Journal of Business and Economics*, 9(2): 175-178.
- Kalirajan, K. P. (2007) Regional cooperation and bilateral trade flows: An empirical measurement of resistance. *The International Trade Journal*, 21(2): 85-107
- Khorana Sangeeta & et al. (2007) Regional Integration under the East African Community: An Assessment of the Trade and Welfare Effects for Uganda, the International Conference on Policy Modeling being held in Sao Paulo, 11-13 July.
- Kristjansdottir, H. (2005) A gravity model for exports from Iceland, Centre for Applied Microeconometrics, Department of Economics University of Copenhagen. <www.econ.ku.dk/com>.
- Krugman, P. (1991) The move toward Free Trade Zones in policy implications of trade and Currency Zones. Article provided by Federal Reserve Bank of Kansas City in its journal Economic Review, pp 5-25.
- Lipsey, R. G. (1957) The theory of Customs Unions: *Trade diversion and welfare. Economica*, 24(93): 40-46.
- Lipsey, R. G. (1971) The theory of Customs Unions: A general equilibrium analysis, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Manteghi, N., Taghavi, M. (2008). Evaluating the effects of utilizing PTA for Expansion of Foreign Trade Through the SMART Model (Case study: Iran, Turkey and Pakistan). *Economics Research*, 8(29), 181-204.
- Mehrabi, I. (2007) Investigating the effects of establishing a preferential trade arrangement agreement between Iran and Central Asian countries. *Commercial Research Quarterly*, No.44. (In Farsi)
- Naseri, M. (2008) Calculating the competitiveness of industrial activities in order to prepare a table of tariff concessions in the negotiations for accession to the World Trade Organization. Deputy Minister of International Affairs, Ministry of Commerce. (In Farsi)
- Peridy, N. (2005) The trade effects of the Euro-Mediterranean partnership: What are the lessons for ASEAN countries? *Journal of Asian Economics*, 16(1): 125-139.
- Preferential Trade Agreement of the Islamic Republic of Iran and the Eurasian Economic Union and its Member States and Tables.
- Rhmani, M. Asgari, M. and Abedin, M. (2006) Commercial achievements of the formation of a regional block in Central Asia. *Commercial Research Quarterly*, No.38. (In Farsi)

- Roy, M. & Rayhan, M. I. (2011) Trade flows of Bangladesh: A gravity model approach. *Economics Bulletin*, 31(1): 950- 959.
- Salem, B. & Yousefpour, N. (2012) A study of the effects of commercialization in developing countries, *Economic Journal*, No. 1.(In Farsi)
- Saqeb, H. and Ghanbari, M. (2006). The effects of setting preferential tariffs between D8 member countries on Iran's agricultural trade. *Scientific Research Quarterly*, No. 107. (In Farsi)
- Saqib, H. and Sadeghi Yarandi, S. (2006). Study of the effects of the bilateral trade agreement between Iran and Pakistan: using smart model simulation. *Commercial Research Quarterly*, 38(10). (In Farsi)
- Sheffield, Sharon (1998) Agriculture, GATT, and Regional trade Agreement, in regional trade agreements and agriculture, *Economic research Service USDA*.
- Sheila, P. (2000) Regionalism among developing countries. *Macmillan Press Ltd*, Overseas Development Institute, London.
- Summers, L. (2005) Regionalism and the World trading system. In *Policy Implications of Trade and Currency Zones: A summary of the Bank's 1991 Symposium*. Kansas City, MO: Federal Reserve Bank of Kansas City. November/December.
- The Export and Import Regulations Act 2020, the Commerce Printing and Publishing Company, Tehran, I.R.Iran (In Farsi)
- Tinbergen, J. (1962) *The World economy. Suggestions for an International Economic Policy*, New York: Twentieth Century Fund. W 6529, Cambridge Mass., National Bureau of Economic Research.
- Veeramani, C. and Saini, Gordhan k. (2010) Impact of ASEAN-India FTA on India's Plantation Commodities: A Simulation Analysis, *Indira Gandhi Institute of Development Research*, Mumbai, April <www.igidr.ac.in/pdf/publication/WP-2010-004.pdf>
- Viner, J. (1950) *The Customs Union issue*, Newyork. Carnegie Endowment for International Peace.
- Wonnacott, P. & Mark, L. (1989) Is there a case for free trade areas? In *Free Trade Areas and U.S. trade policy*. Schott, Jeffrey, Washington, D.C. *Institute for International Economics*, 61(2): 59-84.
- Wonnacott, P. & Mark, L. (1989) Is there a case for free trade areas? In *Free Trade Areas and U.S. trade policy*. Schott, Jeffrey, Washington, D.C. *Institute for International Economics*, 61(2): 59-84.
- Wonnacott, G. P. & Wonnacott, R. G. (1981) Is unilateral tariff reduction preferable to a Customs Union? The curious case of missing foreign tariffs. *The American Economic Review*, 71(4): 69-92.
- Yousefi, K. and sohmani, F. (2016). Policy evaluation of effect of preferential agreements on the market share of Iran in the countries of the agreement. *Journal of Planning and Budeget*. (Persian)

تأثير موافقت نامه موقت... ٩١

Zainal Abidin, I. S., Abu Bakar, N. A. & Sahlan, R.(2013) The determinants of exports between Malaysia and the OIC member countries: A gravity model approach. *Procedia Economics and Finance*, 5: 12–19.

Impact of The Interim Agreement Between Iran and The Eurasian Economic Union in The Development of Trade Between These Countries

Mehdi Kazemnejad, Leila Azizi, Seyede Zohre Hosseini Amin¹

Received: 15 Oct.2021

Accepted: 21 Dec.2021

Extended Abstract

Introduction

The spread of the phenomenon of globalization of the economy led to the relations and cooperation of countries in order to study the interests in the form of Regional cooperation should be on the agenda of many developing countries, especially Iran. Under such circumstances, it has encouraged Iran to create the necessary conditions for trade with tariffs and economic convergence. In this research, an attempt has been made to study trade (export and import) of Iran and five member countries of the Eurasian Economic Union with each other, compared to other countries and using an applied model called the Smart model, the effects of trade creation and trade diversion resulting from the interim agreement between Iran and the Eurasian Economic Union and Review and analyze member countries using period data 2016 to 2020. In this regard, the main question of this research is what has been the impact of the agreement on trade and the fulfillment of the commodity obligations of the parties since its implementation. So, the hypothesis has been tested that the development of Iran's trade with Eurasian Economic Union countries will lead to a reduction in Western sanctions pressure, providing the necessary grounds for Iran's economic development and foreign trade and benefiting from the economic capacities of the Union.

Materials and Methods

In this paper, using a partial equilibrium model called Smart Simulation Model, the effects of tariff reduction on Iran's trade flow in agricultural trade with Eurasian Economic Union countries in the form of concepts of trade creation and trade deviation have been investigated. In the next step, the effects of tariffs on agricultural commodity groups at the classification level of coordinated system (HS) have been analyzed.

¹ Respectively: Associate Professor and Faculty Member of Agricultural Planning, Economics and Rural Development Research Institute (APERDRI), Master of Planning and Economic Deputy of the Ministry of Jihad Agriculture & Master of economics, Business Development Deputy of the Ministry of Jihad Agriculture
Email: kazemnejad@gmail.com

The statistical population of this study includes Eurasian Economic Union and Iran. The total value of bilateral trade (exports and imports) between Iran and the Eurasian Economic Union Between 2016 to 2020 is derived from the Customs of the Islamic Republic of Iran and from 2016 to 2019, Trade map site using Excel software. Iran's tariff statistics are taken from the Export and Import Regulations Book (2016-2020).

Conclusion and Discussion

Results of Research on this agreement shows, relatively, trade between Iran and the five countries of Eurasian Economic Union has improved in the year since its implementation, compared to the average of the past three years. The results of the Smart model show a 4.4% increase in imports from the agricultural sector from the union due to tariff reductions, part of which is due to trade creation and part due to trade diversion.

Suggestions

According to the obtained results, it is recommended that:

- Considering the good experiences of this agreement, it is suggested that sufficient awareness of the capacities of this agreement be given to all traders of the country.
- This study shows that among Eurasian countries, trade has generally benefited Russia. Therefore, it is necessary to continuously evaluate the trade process between the parties at the same time as the agreement is implemented so that by analyzing the conditions and identifying the possible damages, appropriate policy measures should be taken in order to increase the national interest.
- The diversity of Iranian export goods to the Eurasian Economic Union is much less than imported goods. Therefore, it is necessary to create diversification in the country's export goods, especially edible fruits, dried fruits and spices, which have the most effects of trade and trade deviation in the Union for the benefit of Iran.
- Statistical analysis of this study indicates that one of the topics emphasized for improving trade balance is enabling the export capacities and potentials of products imported from other countries of the world under the current conditions of the Eurasian Economic Union.

JEL Classification: F17, F15, F13

Keywords: Preferred Trade Agreement (PTA), Smart Methodology, Business Creation and Diversion, Trade balance, tariff discounts